RŪPESČIO ETIKA IR EMMANUELIS LEVINAS

Renata Bikauskaitė
Vilniaus universiteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 7617
El. paštas: renatabikauskaite@gmail.com

Rūpesčio etika šiuolaikinės moralės filosofijos lauke yra gana naujas, vienalytiškumu bei griežtai apibrėžtu žodynu nepasižymintis darinys. Rūpesčio etika užima kritinę poziciją tradicinių etinių teorijų atžvilgiu, tačiau kai kurie jos atstovai, ieškodami tvirtesnio filosofinio pagrindo, siekia įtraukti ją į dorybių etikos teoriją. Šiame straipsnyje siūloma kitokia strategija: įtraukti rūpesčio etiką į Emmanuelio Levino filosofijos kontekstą. Analizuojant vienos žymiausių rūpesčio etikos atstovių Nel Noddings idėjas ir lyginant jas su Levino filosofija siekiama atskleisti abiejų etinių diskursų sankirtos taškus ir bendradarbiavimo galimybes. Straipsnyje teigiama, kad Levino etika suteikia Noddings natūralistinei rūpesčio etikai gilesnį normatyvinį pagrindą ir platesnį filosofinį kontekstą jos kontroversiškoms sąvokoms.

Pagrindiniai žodžiai: *rūpesčio etika, Noddings, Levinas.*

Rūpesčio etika nėra vienalytė teorija, pasižyminti griežtais principais ir sąvokomis. Jei kas ir vienija skirtingas rūpesčio etikos atmainas, tai jos kritinė pozicija tradicinių moralės teorijų, tokių kaip utilitaristinė ar deontologinė, atžvilgiu. Rūpesčio etika siekia parodyti, kad, viena vertus, šios teorijos formuluoja siaurą moralės vaizdą, kuris neatskleidžia skirtingų žmonių, visų pirma moterų, moralinės patirties, nes už etinio diskurso ribų palieka rūpinimąsi, atsakomybę, tarpasmeninius santykius, neišvengiamą tarpusavio priklausomybę, nelygybę, pažeidžiamumą, puoselėjimą, emocinius saitus, šališkumą savo artimųjų atžvilgiu ir daugelį kitų veiksnių, svarbių moraliniam žmogaus gyvenimui. Antra vertus, moralės modelis, kurį formuluoja tradicinės teorijos, esą ne tik nepalieka vietos šiems veiksniams, bet ir negali jų įtraukti į savo teorinius modelius, nes jų pagrindą sudaro abstrakti atomizuoto, savarankiško, autonomiško moralinio subjekto samprata, kuri paneigia kitokias moralinio subjektiškumo formas, grindžiamas ne atsiskyrimu, bet pamatiniu susietumu su kitais žmonėmis.

Kritinė rūpesčio etikos pozicija tradicinių teorijų atžvilgiu nėra visiškai originali. Tuo metu, kai buvo parašyti pagrindiniai rūpesčio etikos apmatus apibrėžiantys tekstai (Gilligan 1982, Noddings 2003 (1984), tame pačiame anglosaksų filosofiniame diskurse įsitvirtino dorybių etika, kuri kėlė panašius kaltinimus dominuojančioms to meto teorijoms ir siūlė grįžti prie pamiršto, bet gilias šaknis turinčio moralinio žodyno, kuriame yra tokios sąvokos kaip dorybė, moralinis charakteris, praktika, tradicija, gėris ir geras žmogaus gyvenimas (MacIntyre 1984 (1981). Kai kurie rūpesčio etikos

atstovai pradėjo ieškoti filosofinio pagrindo, įvairesnių konceptualių priemonių dorybių etikoje ir sieti rūpesčio etiką su pastaraja kaip „išsamesne teorine sistema“ (Halwani 2003; Slote 2001).

Tačiau bandymai apibrėžti rūpestį kaip dorybę ir įtraukti jį į dorybių etikos kontekstą neišsemia rūpesčio etikos specifikos. Dorybių etikos centre yra individas, jo moralinis charakteris ir gero gyvenimo vizija. Rūpestis gali būti vienas iš moralaus asmens atributų ar net svarbiausia dorybė – to neneigia daugelis rūpesčio etikos atstovių (Noddings 2010; Held 2006). Tačiau rūpesčio etikos dėmesio centre yra ne tiek rūpestingas individas ar jo geras gyvenimas, kiek kitas asmuo, kurio poreikiai steigia rūpinimosi santykį.

Rūpesčio etikos atstovai į moralės filosofijos diskursą bando įtraukti naujas sąvokas ir idėjas, kurios, žvelgiant iš tradicinių moralės teorijų perspektyvos, gali pasirodyti stokojančios etinio turinio, universaliai nepritaikomos ar net nepriimtinos. Todėl bandymai sieti rūpesčio etiką su vyraujančiais, gilesnę filosofinę tradiciją ir įprastesnį konceptualinį aparatą turinčiais diskursais yra pagrįsti. Tačiau rūpesčio etikai gali būti kur kas parankesnė sąsaja ne su dorybių etika, bet su Emmanuelio Levino etika, kurioje moralinio diskurso konstravimas pradedamas nuo etinio santykio apmąstymo. Šiame straipsnyje, analizuojant ir lyginant Emmanuelio Levino ir vienos žymiausių rūpesčio etikos atstovių Nel Noddings idėjas, teigiama, kad leviniškoji etika gali suteikti rūpesčio etikai išsamesnį konceptualinį karkasą ir solidesnį normatyvinį pagrindą negu dorybių etika[1].

Levino etikos ir Noddings rūpesčio etikos sankirtos taškai

Bandymas surasti normatyvinį pagrindą rūpesčio etikai Levino filosofijoje gali pasirodyti nepagrįstas, nes jo etika, kaip pabrėžia tyrinėtojai, nėra normatyvinė (Critchley 2002: 27; Keršytė 2006: 188). Levinas teigė: „mano uždavinys nėra kurti etiką. Mėginu tiktai ieškoti jos prasmės“ (Levinas 1994: 91). Atsisakęs kurti etiką kaip principų, taisyklių ir normų sistemą, jis tvirtino, kad etika prasideda nuo atsakomybės už kitą žmogų, o ne „iš pagarbos kokio nors principo universalumui ir ne iš moralinio akivaizdumo“ (Levinas 2001: 89). Šis Levino etikos aspektas suartina jį su rūpesčio etika apskritai ir su Noddings filosofija konkrečiai. Rūpesčio etika nuo pat savo atsiradimo oponavo dominuojančioms moralės filosofijos teorijoms dėl atotrūkio nuo aktualaus moralinio gyvenimo, universalių principų, abstrakčių, mažai ką bendro su tikromis etinėmis problemomis turinčių sprendimo būdų (Gilligan 1982). Noddings atmetė etiką, grindžiamą universaliais principais, ir ją įvardijo „atsiribojusiojo priei-

[1] Keletas autorių jau yra atkreipę dėmesį į rūpesčio etikos ir Levino etikos sąsajas (Bookman 2000; Dietrich 2003; Batnitzky 2004). Myra Bookman ir Mitchell Aboulafia bendrais bruožais išryškina Carol Gilligan empiriniais tyrimais grindžiamos psichologinės teorijos ir Levino etikos sankirtos taškus (Bookman 2000). Wolfas Dietrichas, Rogeris Burggraeve'as ir Chrisas Gastmansas, lygindami vienos iš rūpesčio etikos autorių Joan Tronto filosofiją ir Levino etiką, teigia, kad pastaroji gali suteikti rūpesčio etikai „filosofinį teisėtumą“ (Diedrich 2003). Leora Batnizky, analizuodama rūpesčio etikos ir žydų egzistencinės filosofijos, kuriai ji priskiria tokius autorius kaip Levinas, Martinas Buberis ir Franzas Rosenzweigas, sąsajas, teigia, kad jų abiejų bandymas apibrėžti žmogaus prigimtį kaip pažeidžiamą ir priklausomą pasitelkiant moteriškumo vaizdinį sukelia filosofinių ir politinių problemų (Batnitzky 2004). Noddings, ne taip kaip C. Gilligan ar J. Tronto, nesvetimas filosofinis diskursas, kuriam priklauso Levinas, nes savo tekstuose, apibrėždama pagrindines rūpesčio etikos sąvokas, ji dažnai remiasi Buberio dialogo filosofija (žr. Johannesen 2009).

ga“, priešindama etikai, kuri „prasideda nuo moralinės nuostatos ir troškimo būti geram“ (Noddings 2003: 2). Kaip ir Levinui, jai rūpi etinė susitikimo su kitu asmeniu situacija. Pagrindinis jos keliamas klausimas – „kaip sutikti kitą moraliai“ (*ibid*.: 4). Tai reiškia, kaip rūpestingai atsakyti į kito asmens kreipimąsi bei užmegzti, išlaikyti, plėtoti rūpinimosi santykį. Noddings įsitikinusi, kad principais grindžiama etika čia mažai kuo gali padėti ar net tolinti nuo konkretaus asmens, priklausomo nuo mūsų rūpinimosi, todėl ji nesiekia paversti rūpesčio etikos dar viena sisteminga moralės teorija.

Noddings ir Leviną suartina tai, kad jų etinio diskurso dėmesio centre atsiduria konkretus susitikimas, kurį pirmoji apibrėžia kaip rūpinimosi, antrasis – kaip „aš“ ir kito atsakomybės santykį. Siekdama išryškinti etinio santykio prielaidas Noddings remiasi natūralistiniu etiniu žodynu. Natūralizmas moralės filosofijoje gali reikšti skirtingus dalykus, Noddings filosofijos kontekste jį reikia suvokti kaip bandymą etiškumą kildinti iš žmogaus psichologijos. Pamatinis ją apibūdinantis bruožas – universalus rūpesčio troškimas (Noddings 2002a: 12). Noddings prieiga remiasi dviem prielaidomis. Pirma, kiekvienas mūsų trokšta, kad juo būtų rūpinamasi. Antra, akstinas veikti kito asmens labui yra įgimtas, jis glūdi kiekviename, tačiau turi būti nuosekliai plėtojamas rūpinimosi santykyje (Noddings 2003: 83). Pirminis postūmis šiam polinkiui kyla iš motinos rūpesčio vaiku ir laipsniškai ugdomas įvairiose rūpinimosi praktikose ir santykiuose. Šį akstiną veikti Noddings įvardija natūraliu rūpesčiu ir laiko jį mūsų suinteresuotumo moraliu elgesiu šaltiniu (*ibid*.: 51). Natūralaus rūpesčio santykiai jos filosofijoje yra ne tik etinio rūpesčio, moralės šaltinis, socialinės sąveikos pagrindas, bet ir siekiamas būvis arba tikslas.

Vienokia ar kitokia natūralistinė prieiga feministinės moralės filosofijos kontekste yra paplitusi ir teigiama, kad būtent tai yra skiriamasis jos požymis (Jaggar 2000: 457). Tačiau Noddings rūpesčio etikoje ji sukuria problemų. Pavyzdžiui, kritikai dažnai teigia, kad rūpesčio etika gali pasiūlyti moralinius orientyrus tik artimiems santykiams tarp šeimos narių, draugų, kolegų, tačiau ji nieko arba nedaug ką gali pasakyti apie santykius tarp svetimųjų ir nepažįstamųjų. Šiam teiginiui paremti dažnai cituojami kontroversiški, tačiau iš konteksto išplėšti Noddings žodžiai: „aš nesu įpareigota rūpintis badaujančiais Afrikos vaikais“ (Noddings 2003: 86). Net Joan Tronto, viena iš žymiausių rūpesčio etikos atstovių, pritaria kritikams, kurie teigia, kad Noddings rūpesčio etika negali išvengti „parapinio siaurumo“ (angl. *parochialism*), nes ji privilegijuoja rūpinimosi santykius tarp artimųjų ir į juos žvelgia kaip į svarbesnius kitų santykių atžvilgiu (Tronto 1994: 170).

Levino etikoje nerasime atsakymo, kaip rūpintis svetimaisiais neapleidžiant artimųjų, ką konkrečiai privalome daryti, kokie poelgiai, vertinimai, santykiai gali būti laikomi tinkamais ar gerais. Tačiau, kaip teigia Diane Perpich, Levinas „pateikia įtikinamą požiūrį, kodėl kitų poreikiai, rūpesčiai ir net gyvenimai kelia mums reikalavimus, kuriems negalime likti visiškai abejingi.“ Ji mano, kad Levinas formuluoja „normatyvumo be normų“ sampratą (Perpich 2008: 126). Šis Levino filosofijos aspektas ir jo pamatinė idėja, kad etika prasideda nuo konkretaus dviejų asmenų susitikimo, suartina Levino etiką su Noddings rūpesčio etikos reikalavimu likti prie konkrečios

situacijos, konteksto, rūpinimosi santykio, o ne redukuoti įvairias etinio gyvenimo apraiškas į iš anksto apibrėžtą moralinių taisyklių ir principų rinkinį.

Tačiau Leviną ir Noddings (ir apskritai rūpesčio etiką) suartina ne tik antiteorinė pozicija moralės atžvilgiu. Pasak Leoros Batnitzky, tiek rūpesčio etika, tiek Levino etika pateikia tokią moralinio subjekto sampratą, kurioje pirmenybė teikiama ne individo autonomijai, bet priklausomybei nuo kitų bei pažeidžiamumui. Abu etiniai diskursai pabrėžia, jog būtent šie žmogiškos egzistencijos veiksniai yra asmens atsakomybės šaltinis. Levinas, kaip ir Noddings bei nemaža dalis kitų rūpesčio etikos autorių, žmogišką priklausomybę ir atsaką į pažeidžiamumą linkęs aprašyti per moteriškumo, motinystės vaizdinius (Batnitzky 2004: 128).

Tačiau šiuo atveju mums svarbu ne tiek fiksuoti Noddings rūpesčio etikos ir Levino etikos panašumus ir skirtumus, bet tai, kaip ši sąjunga galėtų padėti rūpesčio etikai įsilieti į platesnį filosofinį kontekstą, peržengiant dažnai uždaras feministinio diskurso ribas, papildyti jos natūralistinį žodyną filosofinėmis sąvokomis bei suteikti gilesnį normatyvinį pagrindą reikalavimui rūpintis tiek artimaisiais, tiek svetimaisiais.

Etiškumo ištakos Noddings rūpesčio etikoje

Rūpesčio etika siekia parodyti, kad socialine sutartimi, abipusiškumu ir lygybe grindžiami santykiai tarp autonomiškų individų atspindi tik mažą dalį socialinės tikrovės ir užtemdo tikrąjį individų tarpusavio priklausomybės mastą. Rūpesčio etika akcentuoja ne tik tai, kad mūsų išlikimas ir gerovė tam tikrais gyvenimo laikotarpiais priklauso nuo kitų rūpinimosi, bet ir tai, kad būtent tarpusavio santykiai mus konstituoja: „nė vienas iš mūsų negalėtume būti „individu“, „asmeniu“ ar atpažįstami kaip žmogiškos būtybės, jei neturėtume santykių“ (Noddings 2002b: 15). Noddings, pasiūliusi bene išsamiausią rūpesčio / rūpinimosi sampratą, pamatiniu moraliniu elementu laiko santykį. Anot jos, ne individai, bet santykiai yra ontologiškai svarbiausi: „žmogiškasis susitikimas ir emocinis atsakas“ yra „pagrindinis žmogiškosios egzistencijos faktas“ (Noddings 2003: 4).

Noddings mano, kad fundamentaliausias žmogiškas santykis, apibrėžiantis mus kaip biologines ir moralines būtybes, yra rūpinimosi santykis. Pradedant kūdikyste ir vaikyste, nuo kitų rūpinimosi mumis priklauso mūsų gyvybė, augimas ir socialinis priimtinumas (angl. *social acceptability*), kuriuos Noddings apibrėžia kaip tris bendriausius rūpinimosi tikslus (Noddings 2002a: 20). Rūpinimosi patirtis – tas rūpestis, kurį gauname ir kurį suteikiame kitiems, – ugdo mus kaip moralinius veikėjus ir jos filosofijoje yra moralinės atsakomybės, įsipareigojimo šaltinis.

Noddings iš kitų rūpesčio etikos atstovių išsiskiria tuo, kad rūpesčio etikos apibrėžimą pradeda nuo išsamios rūpinimosi santykio ir jį sudarančių dalių fenomenologinės analizės, iškeldama klausimą, „kokie mes esame“ rūpinimosi susitikimuose (*encounters*)? Anot jos, kiekvienam rūpinimosi santykiui reikalingi bent du veikėjai – rūpintoja ir rūpintinis[2], kurių pirmoji rūpinasi, tai

[2] Rūpinimosi santykio ypatumams nusakyti Noddings pasitelkia „one-caring“ and „cared-for“ sąvokas. Šias sąvokas ji gretina su Sartre'o, Heideggerio bei Buberio vartojamais terminais ir jas pagrindžia ekonomiškumo bei tikslumo kriterijais. Rūpesčio etikoje vietoj „one-caring“ taip pat dažnai pasitaiko „carer“,

yra atsiliepia į antrojo poreikius, o antrasis priima ir vienokiu ar kitokiu būdu reaguoja į pirmosios rūpestį. Rūpintoją charakterizuoja įsigilinimas (*engrossment*), kurį Noddings apibrėžia kaip imlumą kito poreikiams, jausmams, situacijai. Kai rūpintoja įsigilina į kito jausmus, situaciją, ji atsisako pagundos analizuoti ir planuoti. Ji neprimeta savo požiūrio ar pozicijos, bet priima kitą, jos ar jo tikrovę, „mato ir jaučia kartu su kitu“ (Noddings 2003: 30). Imlumas (*receptivity*) kitam yra pagrindinis rūpinimosi veiksnys, nes kai tik rūpintoja dėmesingai priima kitą, ji jaučia įsipareigojimą atsakyti, atitinkamai veikti (2003: 16).

Įsigilinimą rūpinimosi santykyje lydi motyvacinis perkėlimas (*motivational displacement*), kurio metu rūpintoja savo asmeninius interesus, projektus palieka nuošalyje ir energiją nukreipia į kitą, jo ar jos poreikius ir jų patenkinimą (Noddings 2003: 33). Tai reiškia, kad tam tikram laikotarpiui, kad ir trumpai akimirkai (nelygu, kokio pobūdžio rūpinimosi susitikimas), rūpintoja suteikia pirmenybę rūpintinio tikslams ir poreikiams.

Trečias rūpinimosi santykio elementas arba reikalavimas – abipusiškumas. Rūpesčio santykis, Noddings požiūriu, privalo būti abipusis, tačiau tai nereiškia, kad rūpintoja ir rūpintinis vienodai ar pakaitomis turėtų rūpintis vienas kitu. Kad rūpinimosi santykis būtų įgyvendintas, „rūpintinis turi prisidėti prie santykio, kokiu nors būdu parodyti, kad rūpestis buvo priimtas“ (2010: 48).

Ryškiausias rūpinimosi santykio pavyzdys Noddings etikoje yra motinos rūpestis vaiku, tačiau įsigilinimas, motyvacinis perkėlimas būdingi ir kitoms situacijoms, kur susitinka du asmenys – vienas kaip rūpintojas, kitas kaip rūpintinis. Remiantis Noddings analize, mane kaip rūpintoją, kuriai būdingas imlumas (dėmesingumas, įsigilinimas) ir motyvacinis perkėlimas, gali apibūdinti net tokia situacija, kurioje nepažįstamasis gatvėje paklausia krypties. Tokiu atveju aš atidžiai išklausau nepažįstamojo prašymą (įsigilinimas), laikinai atidedu savo turimus planus, tikslus ir padedu jam susiorientuoti erdvėje (motyvacinis perkėlimas). Dažniausi pasitaikantys kritikų kaltinimai, esą, rūpesčio etika, projektuodama etinio santykio apibrėžimą į vaiko ir motinos santykį, iškreiptai interpretuoja suaugusių individų santykius ar per daug iš jų reikalauja[3], nėra visai pagrįsti. Noddings siūlomas etinio santykio apibrėžimas palieka daug erdvės didelei rūpinimosi formų įvairovei. Kritikai taip pat turėtų atidžiau žvelgti į Noddings formuluojamą natūralaus ir etinio rūpesčio skirtį.

Anot Noddings, atskiras individas nuo pat pradžių yra konkretaus rūpinimosi santykių tinklo dalis, todėl jis dalyvauja tame,

„care giver“ sąvokos. Šiame straipsnyje siūloma vartoti teisiniame diskurse paplitusias rūpintinio ir rūpintojos sąvokas, siekiant teksto ekonomiškumo ir tikslumo. Artimiausias atitikmuo, kuri gali pasiūlyti lietuvių kalba, yra sąvokos globėjas, slaugytojas, tačiau jos apima gana siaurą rūpesčio / rūpinimosi aspektą.

[3] Marilyn Friedman teigia, kad motinos ir vaiko santykis pateisina įsikišimą ar net dominavimą kito atžvilgiu, todėl jis netinka suaugusiųjų moraliniams santykiams apibrėžti, kadangi šiuo atveju įsikišimas, net ir turint gerų paskatų, gali būti vertinamas kaip asmens autonomijos pažeidimas. Kita vertus, moraliai kompetentingi suaugusieji tarpusavio santykiuose paprastai nepasižymi motiniška atsakomybe kitų atžvilgiu (Friedman 1993: 151). Dag Aasland mano, jog motinos rūpestis vaiku yra „ypatinga situacija, kurioje reikalingos ypatingos savybės, nerandamos kitur visuomenėje. Tikėti, kad gėris yra natūralus – naivu ir net pavojinga. Žvelgiant į šiandieninį pasaulį natūraliau būtų teigti priešingą dalyką: mes turime natūralų polinkį kontroliuoti ir ženminti Kitą, naudodami fizinį ir psichologinį smurtą“ (Aasland 2009: 70).

ką Noddings įvardija natūraliu rūpesčiu. Natūralų rūpestį ji apibrėžia kaip būvį, kurį žmonės sąmoningai ir nesąmoningai suvokia kaip gėrį ir jo siekia (2003: 5). Jis pasireiškia, kai vienas asmuo spontaniškai, iš „jausmo ir natūralaus polinkio“ atsako į kito asmens poreikius ir norus. „Natūraliai“ Noddings žodyne reiškia, kad toks rūpestis nėra motyvuotos jokio moralinio principo ar juo grindžiamo samprotavimo (2010: 38). Natūralų rūpestį ji aprašo kaip jausmą, tačiau jo turinys tam tikru mastu yra normatyvinis – jos požiūriu, tai „vidinis balsas“, kuris teigia, „aš turiu kažką padaryti“, kad atsakyčiau į kito asmens poreikį (2003: 81). Kaip sako Noddings, „aš noriu“ šiuo atveju sutampa su „aš turiu“. Natūralus rūpinimasis esą paprastai neįtarpinamas jokiu moraliniu principu: „atsakyti savo pačios verkiančiam vaikui viduryje nakties gal ir reikalauja fizinių pastangų, bet paprastai tam nereikia to, kas gali būti įvardyta etinėmis pastangomis. Aš natūraliai noriu palengvinti savo vaiko nepasitenkinimą“ (*ibid*.: 17).

Naujausioje jos knygoje „The maternal factor: two pats to morality“ motinos rūpinimasis vaiku jai yra ne tik ryškiausias rūpinimosi santykio pavyzdys, bet apskritai galimas moralės šaltinis (Noddings 2010). Motiniškas instinktas, kuriame svarbus moters empatinis sugebėjimas „skaityti“ vaiko poreikius, Noddings laikomas vienu iš moralės evoliucijos šaltinių. Iš motiniško instinkto palaipsniui išsivystė grupės, bendruomenės, kurioms buvo būdingas natūralus rūpestis – „praktinis, empatinis atsako vienas kitam būdas“ (*ibid*.: 17). Natūralus rūpestis yra etinio rūpesčio šaltinis, tačiau tai nereiškia, kad pastarasis kaip aukštesnė evoliucijos pakopa yra vertingesnis. Etinis rūpestis, Noddings požiūriu, yra instrumentinis, kadangi pirminis ir pagrindinis jo tikslas – įsteigti arba atkurti natūralaus rūpinimosi santykius (*ibid*.: 29).

Natūralus rūpestis yra etinių santykių pagrindas. Noddings teigia, kad dažniausiai jis kyla iš meilės ir natūralaus polinkio, čia svarbūs tokie emociniai veiksniai kaip simpatija ir empatija. Šis požiūris rūpesčio etiką suartina su sentimentalizmo moraline tradicija, pasak kurios, emocijos ir jausmai yra lemiamai reikšmingi moraliniuose vertinimuose.

Jausmų, empatijos, simpatijos skatinamas ir palaikomas natūralus rūpestis yra tik dalis Noddings piešiamo moralinio subjekto paveikslo. Kita dalis, susijusi su etiniu rūpesčiu, – jo generuojama pareiga atsakyti tiems, kurie į mus kreipiasi. Rūpesčio etika, skirtingai nei moralės teorijos, kurioms ji oponuoja, negali ir net nesiekia vienareikšmiškai apibrėžti moralinių principų, kurie padėtų moraliniam veikėjui įvertinti, koks rūpestis yra geras ar blogas, kada privaloma suteikti rūpestį kitam asmeniui ar nutraukti rūpinimosi santykius. Rūpesčio etikos dėmesio centre yra konkretūs žmonės ir jų tarpusavio santykiai, kurie ne visada pasižymi lygybe ar priklauso nuo individų valios ir laisvo pasirinkimo, todėl konkretaus vieno asmens atsako kitam negalima apibendrinti ir universalizuoti pagarbos žmogaus teisėms, kantiškojo moralės dėsnio ar naudos principais: „kadangi daug kas priklauso nuo asmenų subjektyvios etinių susitikimų patirties, sąlygos retai būna „pakankamai panašios“, kad aš galėčiau pareikšti, jog tu privalai daryti tai, ką ir aš privalau“ (2003: 5).

Noddings yra viena iš nedaugelio rūpesčio etikos autorių, bandančių atsakyti į klausimą, koks galėtų būti moralinio reikalavimo rūpintis kitais šaltinis, ir sykiu likti ištikima kontekstualiam, partikuliariam

ir konkrečiam atspirties taškui. Siekdama paaiškinti, kodėl privalome rūpintis savo artimaisiais ar į mus besikreipiančiais nepažįstamaisiais, kai natūralus rūpestis žlunga ar nekyla, Noddings pavartoja etinio idealo sąvoka. Tai yra mūsų kaip rūpintojų vaizdinys, kuris buvo suformuotas buvimo rūpintiniais ir rūpintojais patirties, atsiminimų, rūpinimosi veiklos apmąstymo ir įvertinimo: „kuo sėkmingesnę rūpinimosi praktiką asmuo turi sukaupęs, tuo bus stipresnis šis etinis idealas“ (2010: 79). Etinio rūpesčio šaltinis yra troškimas išsaugoti mūsų pačių kaip rūpintojų vaizdinį, tačiau ne tiek dėl jo paties, ne dėl to, kad mes siekiame kitų pagyrimo, pritarimo, susižavėjimo, bet todėl, anot Noddings, kad mes trokštame išlikti susieti (2003: 83). Kai natūralus rūpestis neįmanomas, rūpintojas turi atsigręžti į rūpinimosi metu suformuotą savo paties kaip rūpintojo vaizdinį ir iškelti klausimą „kaip aš atsiliepčiau, jei būčiau savo geriausioje rūpintojos formoje“ (2010: 68).

Bandydama paaiškinti, kodėl mes privalome rūpintis, Noddings nutolsta nuo konkretaus rūpinimosi santykio tarp rūpintojos ir rūpintinio. Ne taip kaip natūralaus rūpinimosi atveju, kur rūpestis buvo apibrėžiamas kaip principais ir taisyklėmis neįtarpintas atsakas į rūpintinio poreikius, etinio rūpesčio atveju dėmesys yra nukreipiamas į rūpintoją, kurio konkreti gyvenimo istorija generuoja tai, kaip jis privalo atsakyti į kito asmens kreipimąsi, o konkretus kitas, t. y. rūpintinis ir jo poreikiai, nėra labai reikšmingi įsipareigojimui rūpintis. Noddings to nesiekia, tačiau etinio rūpesčio ir etinio idealo sąsaja neišvengiamai lemia tai, kad kito asmens konkreti situacija tarsi tampa nesvarbi apibrėžiant atsakomybę juo rūpintis. Šioje vietoje rūpesčio etiką galėtų papildyti Levino idėja, kad susitikimas su kito veidu iš pat pradžių turi normatyvinę galią subjekto atžvilgiu.

Noddings pabrėžia, kad mūsų etinis idealas, tai yra mes kaip moraliniai subjektai, esame formuojami santykių su kitais. Rūpesčio etika dėl tokios savo subjekto sampratos sulaukia feministinės filosofijos atstovų kritikos, nes santykiškas subjektas čia siejamas su išnaudojimu, nesugebėjimu pasipriešinti priespaudai, ydingiems santykiams. Levino etika tokiam rūpesčio etikos požiūriui suteikia tvirtesnį filosofinį pagrindą – ji atskleidžia, kad atskiras individas, kaip moralinis veikėjas, formuojasi tik per santykį su kitu, kai yra pašaukiamas atsakomybei. Būtent čia glūdi jo moralinė vertė ir unikalumas.

Noddings konstruojamas normatyvinis etinio subjekto modelis daugeliu atvejų ne tik iliustruojamas, bet ir grindžiamas motinos ir vaiko santykiu, kuriame ji atranda idealias įsigilinimo, motyvacinio perkėlimo, atsakomybės, rūpinimosi sąlygas. Ši strategija sulaukia daug įvairios kritikos. Šiame straipsnyje susitelksiu tik į vieną jos aspektą – esą, rūpesčio etikos konstravimas remiantis motinos ir vaiko santykių modeliu gali būti nepriimtinas daugeliui moterų ir neprieinamas vyrams, nes patirtis, kurią jis nurodo, yra perdėm siaura (Lauritzen 1989). Levinas, formuluodamas etinio subjekto sampratą, taip pat pasitelkia motinystės vaizdinį, leidžiantį atskleisti „motiniškos“ atsakomybės ir rūpinimosi etikos universalumą.

Leviniškasis rūpesčio etikos papildymas

Noddings filosofijoje etinis santykis aprašomas kaip rūpinimosi santykis tarp dviejų asmenų. Dažniausiai tai ne momentinis, bet tam tikrą laiko tarpą trunkantis santykis,

kuris kiekvieno individo gyvenime esmiškai svarbus. Todėl ji susitelkia į rūpesčio įgyvendinimo strategijas, keldama klausimą, kaip gali būti steigiami, palaikomi ir išplečiami rūpinimosi santykiai. Levinas į etinį santykį žvelgia kaip į tam tikrą išskirtinį, unikalų ir momentinį įvykį. Pasitelkęs Spinozos suformuluotą *conatus essendi* principą, jis žmogų apibrėžia kaip būtybę, suinteresuotą įtvirtinti ir išsaugoti savąją būtį. Šis siekis yra visa apimantis ir reiškiasi įvairiuose lygmenyse, ne tik praktiniame, kaip siekis užkariauti, paneigti, valdyti kitą, bet ir teoriniame, kaip pastanga redukuoti kitą į „to paties" žinojimo struktūrą.

Etinį santykį su kitu Levinas aprašo kaip santykį su kito veidu. Tačiau tai nereiškia, kad kitas yra tai, ką mes tiesiogiai matome ir patiriame, jo ar jos fizinės savybės, išvaizda, socialinio statuso atributai. Veidas Levino filosofijoje yra nuoroda į tai, kas nesutampa su visais šiais dalykais, kas peržengia bet kokį „aš" suvokimą ir nesileidžia jo temizuojamas, paverčiamas vienu iš daugelio sąmonės reiškinių, užvaldomas: „veidas nėra paprasčiausiai plastinis pavidalas" (Levinas 2007: 122). Kaip teigia Nijolė Keršytė, „veido kaip fenomeno statusas ypatingas. Jis savotiškas epifenomenas [...], tai, kas negali būti aprašyta įprastomis fenomenologinėmis kategorijomis, nes veido epifanija pranoksta žiūrą, negali būti jos įsavinta, paversta sąmonės vaizdiniu ar reprezentacija" (Keršytė 2005: 24).

Kitaip negu objektai ar kiti individai, kuriuos „aš" padaro savo „nuosavybe", kitas etiniame santykyje sutinkamas kaip visiška „išorybė", „radikali kitybė", „paslaptis". Levinas sako, kad „geriausias būdas susitikti su kitu asmeniu – tai net nepastebėti jo akių spalvos" (Levinas 1994: 87). Postuluodamas kitą kaip absoliučią kitybę, Levinas atveria etinio santykio su kitu asmeniu galimybę. Tik todėl kad kitas yra absoliučiai skirtingas, su juo įmanomas santykis, nepaklūstantis tapatybės logikai.

Tačiau rūpesčio etikos plotmėje šis santykis su kitu kaip absoliučia kitybe yra problemiškas. Etinis santykis su kitu yra rūpesčio santykis, kur adekvatus rūpinimasis priklauso nuo kito asmens pažinimo. Rūpinimasis yra savotiškas problemos sprendimas, kuriam suformuluoti būtina įsigilinti į rūpintinio situaciją, todėl Noddings teigia, jog „racionalus-objektyvus" mąstymo būdas naudingas ir reikalingas, kai norime nuspręsti, ką konkrečiai darysime rūpintinio atžvilgiu, kad rūpinimasis nevirstų žalos darymu (Noddings 2003: 26).

Levino idėja, kad etiniame santykyje kitą mes sutinkame kaip radikalią kitybę, ir tai, kad kito asmens skirtingumas atveria etinio santykio galimybę, galėtų padėti rūpesčio etikai atremti kritikų kaltinamus paternalizmu. Paternalizmas apibrėžiamas kaip rūpesčio primetimas kitam neatsižvelgiant į rūpintinio norus, nebandant suprasti poreikių iš jo paties požiūrio taško (Carse 1996: 24). Teigiama, kad etinio santykio modeliu pasirenkant asimetrišką santykį (motinos ir vaiko, mokytojo ir mokinio, globėjo ir globotinio), neišvengiamai privilegijuojama rūpintoja, ignoruojamas rūpintinis, sukuriamos sąlygos piktnaudžiauti (Tong 1993: 125), apribojama rūpintinio laisvė, skatinamas suaugusiųjų infantilizavimas (Koehn 1998: 30).

Noddings pabrėžia, kad rūpintoja turi gerbti rūpintinio laisvę, nes ji sutinka jį kaip subjektą, o ne kaip objektą, kuriuo galima manipuliuoti, ar informacijos šaltinį (Noddings 2003: 72). Levinas mano, jog kai

tik mes pradedame žiūrėti į kitą asmenį kaip objektą, kuris lengvai įtraukiamas į mūsų pažinimo, patyrimo, vadinasi, ir manipuliacijos schemą, nelieka jokio etinio santykio: „kai stebime akių spalvą, mūsų santykis su kitu asmeniu nėra socialinis“ (Levinas 1994: 86). Santykio asimetrijai Levinas suteikia kitokią prasmę nei Noddings. Kitas asmuo, jo manymu, etiniame santykyje yra „aukščiau“ nei „aš“: „veido apraiškoje glūdi prisakymas, tartum man kalbėtų vyresnysis“ (Levinas 1994: 89). Kitas peržengia subjekto įsivaizdavimo ir suvokimo ribas, todėl jis gali išmokyti pastarąjį atsakomybės.

Noddings teigia, kad pareiga pasirūpinti kitu žmogumi dažniausiai tiesiog ištinka santykyje su kitu, susiduriant su jo ar jos poreikiu, bet nekyla iš tam tikro apriorinio principo (Noddings 2002a: 50). Ji šį procesą linkusi natūralizuoti, t. y. rūpinimąsi ir atsakomybę už kitą asmenį ir jo ar jos poreikių patenkinimą aiškinti jausmais, polinkiais, kurie lemia tai, kad „aš noriu“ susilieja su „aš privalau“.

Levinas formuluoja grynai moralinį požiūrį, atsakomybės šaltinį perkeldamas į kitą asmenį: „santykis su veidu iš karto yra etinis. Veidas yra tai, ko negalime žudyti ar bent jau tai, ko prasmė yra „nežudyk“ (Levinas 1994: 87). Susidūrusi su radikaliu skirtumu, į kurį nurodo kito veidas, aš suvokiu savo atsakomybę, arba, tiksliau, ji ištinka mane: „nuo tos akimirkos, kai kitas mane pamato, aš esu už jį atsakingas, net nesiimdamas šios atsakomybės jo atžvilgiu. Ši atsakomybė peržengia to, ką aš darau, ribas“ (*ibid*.: 98). Rūpesčio etikoje toks atsakomybės, kuri ištinka prieš mūsų laisvą valią ir pasirinkimą, motyvas yra vienas pagrindinių. Atsakomybės diskursas priešpriešinamas teisių diskursui ir teigiama, kad pirmasis labiau atspindi su kitais susieto individo tikrovę (Gilligan 1982: 19). Pasak Keršytės, Levinas „kalba apie atsakomybę anapus laisvės ir nelaisvės dualizmo. Tokia atsakomybė nėra laisvas autonomiško subjekto apsisprendimas, tačiau ji nėra kilusi ir iš nelaisvės, nes tai nėra būtinybė, neišvengiamybė. Negalėjimas nusisukti nuo kito asmens, negalėjimas neatsakyti į pašaukimą, nereiškia jokio absoliutaus ar būtino negalėjimo“ (Keršytė 2006: 313). Noddings teigia tą patį: „rūpinimasis [...] iš dalies yra atsakomybė už kitą – už rūpintinį. Kai mes rūpinamės, mes girdime „aš privalau“ – tiesioginį ir pirminį.“ Tačiau šis „aš privalau“ nėra būtinybė, jį galima ignoruoti ir atmesti (Noddings 2003: 40).

Savo atsakomybės samprata Levinas nutraukia sąsajas su Vakarų tradicine moralės filosofija konstituojančiu laisvo, nepriklausomo, autonomiško subjekto modeliu. Levinas atsakomybės nesieja su veikėjo sprendimais ir poelgiais. Moralinis subjektas atsakingas ne už save, bet už kitą asmenį ar net visus kitus žmones. Ši atsakomybė kyla ne iš subjekto laisvės ir galimybės rinktis, bet dėl to, kad kitas savo veido vargu, skurdu ir alkiu reikalauja ir įsako būtent jam: veidas – „pirmiausia įpareigojimas man, kreipimasis į mane, įsakymas man jam pasitarnauti. Ne tik veidui, bet ir kitam asmeniui, kuris šiuo veidu atsiveria man savo nuogybe, be išteklių, be apsaugos, savo skurdu, ir kartu kaip vieta, kur man įsakoma“ (Levinas 2007: 122). Nors kitas yra aukštesnis, viršesnis už mane, jis kreipiasi į mane „savo vargu ir nuogumu“, „savo alkiu“.

Rūpesčio etika suteikia pamatinę moralinę reikšmę konkrečių vienaip ar kitaip su mumis susijusių žmonių poreikiams ten-

kinti. Noddings vienu pagrindiniu rūpesčio etikos siekiu laiko poreikių atpažinimą ir atsaką į juos (Noddings 2002: 53). Levinas savo etikoje taip pat atskleidžia, jog kito asmens „skurdas ir alkis“, kuriuos galima interpretuoti kaip poreikius, subjektui turi normatyvinę galią: „asmens veidas yra apnuogintas: tai vargšas, kuriam aš galiu padaryti viską ir kuriam viską privalau“ (Levinas 1994: 90). Noddings privalėjimą atsakyti į kito asmens poreikį kildina iš mūsų asmeninio etinio idealo. Anot Evos Kittay, tai yra psichologinis, o ne normatyvinis šaltinis, nes nurodo troškimą rūpintis, o ne įsipareigojimą (Kittay 1999: 199). Levinas privalėjimą rūpintis kitu žmogumi tiesiogiai kildina iš pastarojo situacijos: „pripažinti kitą žmogų – tai pripažinti alkį. Pripažinti kitą žmogų – tai duoti“ (Levinas 1989: 301). Ši Levino etikos idėja gali padėti Noddings išvengti egocentrinės tendencijos, būdingos jos etinio rūpesčio sampratai, ir įtvirtinti santykio konstituojamą privalėjimą rūpintis kitu asmeniu: aš privalau pasirūpinti kažkuo ne tik todėl, kad išlaikyčiau ir išplėsčiau savo kaip rūpintojos tapatybę, bet ir todėl, kad kitas asmuo savo veido „vargu ir skurdu“ įsako man jam padėti, juo pasirūpinti.

Noddings rūpesčio etikoje moralinis subjektas yra formuojamas rūpinimosi santykių, kuriuose jis save atranda ir dalyvauja. Ji mano, kad subjektą galima aprašyti kaip didėjančią susitikimų su kitais, atsako kitiems, atsiminimų, refleksijos, įvertinimų bei gauto atsako iš kitų visumą (Noddings 2002a: 99). Konkretūs rūpinimosi santykiai, kuriuose rūpinamasi kitais ar gaunamas kitų rūpestis, formuoja kiekvieno etinį idealą, lemiantį tai, kaip mes atsakome į kitų žmonių poreikius konkrečiose situacijose. Todėl Noddings rūpesčio etikoje dėmesys telkiamas ne į individų gerovę, bet į klausimą, kaip įsteigti, išlaikyti ir išplėsti rūpinimosi santykius, nes jie yra pagrindas, ant kurio konstruojama visa kita. Tačiau tokia rūpesčio etikos pozicija sulaukia feministinės filosofijos kritinės reakcijos. Jos atstovės nėra linkusios atsisakyti individo laisvės, pasirinkimo, autonomijos, žmogaus teisių sąvokų. Viena vertus, teigiama, kad Noddings rūpesčio etika išnaudoja rūpintojus, nes primeta jiems absoliučią atsakomybę rūpintis net savo asmeninės gerovės sąskaita ir nesuteikia jokių priemonių ydingiems santykiams nutraukti (Card 1990; Hoagland 1990). Antra vertus, rūpesčio etikos formuluojama santykiško subjekto (*relational self*) samprata esą panaikina net teorinę galimybę pasipriešinti išnaudojimui: „bet kokia perspektyvi santykiška etika turi vengti tendencijos daryti santykį kažkuo, kam individas privalo tarnauti visais įmanomais būdais. Nuo kitų atsiribojęs *aš* gali būti solipsistiniu atomu, bet visiškai su kitais susietas *aš*, jau nėra subjektas“ (Tong 1993: 116).

Levino etika negali pasiūlyti aiškių orientyrų, kaip atpažinti, nutraukti ar pakeisti ydingus santykius, kaip išsaugoti autonomišką subjektą, tačiau ji gali suteikti rūpesčio etikai tvirtesnį atramos tašką, siekiant sukurti etinę alternatyvą liberaliajam požiūriui į individą. Kaip ir Noddings, Levinas mano, kad žmonių tarpusavio santykis, kurį jis apibrėžia kaip atsakomybę už kitą, yra pamatinė žmogiškosios egzistencijos savybė, todėl jo filosofijoje subjekto etinė vertė kyla iš santykio, iš jo atsakomybės už kitą asmenį, o ne iš asmeninės laisvės ir autonomijos. Levinas siekia parodyti, kad pats etinis subjektas neegzistuoja savaime iki ar anapus atsakomybės santykio. Subjektas steigiamas tik santykyje su kitu, tik tada, kai yra pašaukiamas atsakyti kitam: „atsakomybė iš tikrųjų nėra tiesiog subjek-

tyvybės bruožas, tartum subjektyvybė jau egzistuotų pati savaime, iki etinio santykio. Subjektyvybė nėra kažkas sau, ji – kartoju – iš pat pradžių yra kitam asmeniui“ (Levinas 1994: 99).

Formuluodamas etinio subjekto, kurį steigia atsakomybė už kitą asmenį, sampratą, Levinas, kaip ir rūpesčio etika, pasitelkia motinystės vaizdinį. Kaip ir rūpesčio etikoje, Levino etikoje ne tik motinystės, bet apskritai moteriškumo samprata atlieka svarbų vaidmenį dekonstruojant tradicinį moralės diskursą ir kuriant jam alternatyvą. Skirtinguose Levino veikaluose galima aptikti kelias moteriškumo vaizdinio naudojimo strategijas: pirma, moteriškumas, apibrėžiamas erotinio santykio plotmėje, yra kaip vienas (kiti – mirtis ir tėvystė) susitikimo su kitu pavyzdžių (Levinas 1987); antra, vystydamas etinio santykio sampratą, moteriškumą per vaisingumo ir namų įvaizdžius Levinas paverčia etikos sąlyga, susitikimo su kitu prielaida, esančia iki etikos (Levinas 1979), ir galiausiai moteriškumą jis transformuoja į motinystę, kuri apibrėžiama kaip aukščiausio etinio santykio pavyzdys (Levinas 2006a).

Motinystę Levinas įsileidžia į etikos sferą, nes ji išreiškia radikaliausią subjektyvybės kaip *aš* pakeitimo kitu arba atsakomybės *par excellence* momentą: „kas reikšminga motinystėje – tai atsakomybė už kitus iki tokio taško, kai aš pakeičiamas kitu“ (Levinas 2006a: 75). Šios atsakomybės pirmavaizdis esąs nėštumas: „kito brandinimas pačiame“ (Levinas 2006a: 75). Levino etikoje galima išskirti kelias funkcijas, kurias atlieka motinystės įvaizdis. Pirma, nėščios motinos, brandinančios savyje vaisių, įvaizdis išreiškia kraštutinę artumo sąvoką, kurią Levinas vartoja atsakomybės santykiui su kitu apibrėžti: „artimo artumas – tai mano atsakomybė už jį“ (Levinas 2001: 189). Antra, motinystė išreiškia subjekto pasyvumą, buvimą kito įkaitu etiniame susitikime, nes nėščios moters kūnas be jos sąmoningo pasirinkimo ir valios maitina joje bręstantį vaisių. Trečia, besąlygišką atsidavimą kitam: motina – „tai tokia žmogiška galimybė, kurią sudaro sakymas, kad kitos žmogiškos būtybės gyvenimas svarbesnis už mano paties, kad kito mirtis man svarbesnė už mano mirtį, kad kitas eina pirmiau už mane; kad Kitas žmogus svarbesnis už mane; kad Kito žmogaus vertingumas įvestas pirma manojo“ (Levinas 2006b: 150).

Noddings artimi autoriai išskiria du motinystės modelius, kuriais remiantis konstruojamas rūpesčio etikos diskursas. Pirmasis jų teigia, kad vaikų auginimo, auklėjimo patirtis gali būti etikos šaltinis (Rudick 1995). Antrasis, etikai atitiktine laiko nėštumo, gimdymo, laikotarpio po gimdymo patirtį (Whitbeck 1984). Ne taip kaip Levinas, Noddings normatyvinį etinio santykio modelį konstruoja pasitelkdama ne „nėštumo ir gimdymo“, bet „auginimo, auklėjimo“ patirtį, kuri formuoja tai, ką ji vadina moteriškumu „gilia klasikine prasme“: imlumą, susietumą, atsaką (Noddings 2003: 2). Antrojo vaizdinio pritaikymas yra problemiškas, nes ji siekia pasiūlyti tokį etinį modelį, kuris būtų priimtinas visiems. Pirmasis modelis, kuris motiniškumą sieja su vaikų auginimu bei auklėjimu, yra kur kas labiau pliuralistinis, todėl tinkamesnis universaliai rūpesčio etikai, t. y. tokiai rūpesčio etikai, kuri rūpestį siekia apibrėžti kaip moralinę orientaciją, atvirą ir privalomą visiems.

Levinas rūpesčio etikai yra geras pavyzdys, atskleidžiantis, kad motinystės sąsaja su „gimdymo“ modeliu gali ir neprieštarauti

jos pretenzijoms būti universalia etika. Tai pastebi feministinės pakraipos Levino filosofijos tyrinėtojos. Lisa Guenther Levino etikos interpretacijos atspirties tašku pasirinkusi metaforą „kaip motinos kūnas“, teigia, kad ji nenumato būtinos sąsajos tarp moterų ir motinų, motinystės ir atsakomybės. Anot jos, Levino filosofijoje tapti „motinos kūnu“ kažkam – tai tapti atsakingam už tą asmenį, tarsi jis ar ji būtų savas vaikas. Ji mano, kad Levinas savo motinystės samprata nesiekia formuluoti moterims biologinio ar socialinio imperatyvo gimdyti, bet teigia, kad kiekvienas, vyras ar moteris, turi „tapti kaip motinos kūnas Kitam“, t. y. atsakomybė, kurią suponuoja motinystė, privaloma visiems (Guenther 2006: 7). Panašaus požiūrio laikosi ir Claire Elise Katz. Ji teigia, kad moteriškumo samprata Levino etikoje yra kaip priemonė suardyti vakarietišką filosofijos tradiciją persmelkusį vyriškumo vaizdinį ir kartu sukurti kitokį etinį modelį (Katz 2003: 4), taip pat pabrėžia leviniškąją atsakomybės sampratą, išreikštą per motinystę. Motinos kūno metafora atskleidžia, kaip veikia atsakomybė mumyse, ir tai nėra tik deskriptyvus teiginys, bet ir preskriptyvus, nurodantis „visiems mums (vyrams ir moterims) tapti *tarsi* motinos kūnu“ (Katz 2003: 144). Rūpesčio etika labiau linkusi kalbėti apie rūpinimosi „pragmatiką“, t. y. kas rūpinasi, kuo rūpinasi, kas įgalina rūpinimąsi, kas jam trukdo. Anot Katz, Levino etikos kaip galimybės „mirti už kitą“ vaizdinys atskleidžia gilų, nevalingą rūpestį, kuris apverčia nihilistinį etikos vaizdą: visa persmelkiantis rūpestis kitais ne tik galimas, bet ir suteikia prasmę gyvenimui (Katz 2003: 155).

Išvados

Noddings rūpesčio etiką ir Levino etiką sieja tai, kad į etinio diskurso centrą jos įkelia ne individą, bet rūpinimosi, atsakomybės santykį. Abi jos formuluoja tokį požiūrį į moralinį subjektą, kurį galima traktuoti kaip iššūkį tradicinei Vakarų moralės filosofijai su ją konstituojančia autonomiško individo samprata. Noddings ir Levinas, artikuliuodami kitokį požiūrį į moralinį subjektą, remiasi motinystės vaizdiniu. Todėl Levino etika galėtų praturtinti Noddings rūpesčio etiką bent dviem aspektais.

Pirma, Levino etika suteikia rūpesčio etikai tam tikrą normatyvinį matmenį – privalėjimo šaltinis yra kitas asmuo, išprovokuojantis subjekto atsakomybę. Panašiai kaip Levinas, Noddings mano, kad atsakomybė, pareiga atsakyti kitam rūpestingai kyla susidūrus su kito asmens poreikiais. Ji kyla tarp žmonių, suartintų natūralaus rūpinimosi saitų. Privalėjimą rūpintis žlugus natūraliam rūpesčiui Noddings siūlo grįsti taip pat natūralistine etinio idealo samprata, kurioje dėmesys nuo kito asmens perkeliamas prie subjekto ir jo rūpinimosi patirties. Levinas, priešingai nei Noddings, požiūrį, kodėl individas privalo atsakyti į kito asmens kreipimąsi, formuluoja išvengdamas natūralistinių sąvokų, tokių kaip polinkis, jausmas, rūpinimosi patirtis. Levinas atskleidžia, kad atsakomybė, kylanti tiesiogiai iš susitikimo su kitu, kuris atsiveria mums savo veido pažeidžiamumu, padaro jį mano artimu, o ne dėl to, kad asmuo man artimas, aš esu atsakingas už jį ar ją. Ši Levino etikos idėja yra svarbi rūpesčio etikai, kuri siekia atremti kaltinimus siaurumu ir šališkumu artimųjų atžvilgiu. Levino etika taip pat

suteikia rūpesčio etikai gilesnį filosofinį pagrindą tokioms kontroversiškoms idėjoms, kaip santykio pirmenybė prieš individą ir santykių formuojamas subjektas, nes atskleidžia, kokią didelę reikšmę buvimui žmogumi turi atsakomybė, rūpestis kitais. Tik rūpindamiesi ir prisiimdami atsakomybę už kitus, galime būti traktuojami kaip moraliniai subjektai.

Antra, rūpesčio etika dėl savo „moteriško“ pobūdžio atsiduria moralinio diskurso periferijoje, nes į ją žiūrimą kaip į lokalią, iš moterų pozicijos ir moterims kalbančią etiką, neturinčią platesnės reikšmės ar pritaikymo galimybių. Levinas, kaip ir rūpesčio etika, artikuliuoja tai, kas telpa į „moteriškos“ etikos apibrėžimą, t. y. jis teikia pirmenybę santykiams, tarpusavio priklausomybei, pažeidžiamumui, atsakui į kito asmens poreikius. Jis sugeba atskleisti „moteriško“ etinio diskurso moralinę vertę ir universalumą, todėl rūpesčio etikos sąjunga su Levino etika gali padėti pirmajai atsikratyti stigmos, žyminčios tai, kas „moteriška“ (kaip rūpinimasis, susietumas, atsakas kitam), kaip nevertinga, nerimta, nereikšminga.

LITERATŪRA

Aasland, D. G., 2009. *Ethics and Economy: After Levinas*. London: MyFly Books.

Batnitzky, L., 2004. Dependency and Vulnerability: Jewish and Feminist Existentialist Constructions of the Human. In: Tirosh-Samuelson H. (ed.). *Women and Gender in Jewish Philosophy*. Indiana University Press, p. 127–152.

Bookman, M., Aboulafia, M., 2000. Ethics of care revisited: Gilligan and Levinas. *Philosophy Today* 44: 169–174.

Card, C., 1990. Caring and Evil. *Hypatia* 5 (1): 101–108.

Carse, A., Nelson H. L., 1996. Rehabilitating Care. *Kennedy Institute of Ethics* 6: 19–35.

Critchley, S., 2004. Introduction. In: *The Cambridge Companion to Levinas*, ed. S. Critchley, R. Bernasconi. Cambridge University Press, p. 1–32.

Diedrich, W. W., Burggraeve, R., Gastmans, Ch., 2003. Towards A Levinasian Care Ethics: A Dialogue between the Thoughts of Joan Tronto and Emmanuel Levinas. *Ethical Perspectives: Journal of the European Ethics Network* 13 (1): 33–61.

Friedman, M., 1993. *What Are Friends For? Feminist Perspctive on Personal Relationships and Moral Theory*. Cornell University Press.

Geunther, L., 2006. *The Gift of the Other. Levinas and the Politics of Reproduction*. State University of New York Press.

Gilligan, C., 1982. *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development.* Harvard University Press.

Halwani, R., 2003. Care Ethics and Virtue Ethics. *Hypatia* 18 (3): 161–192.

Held, V., 2006. *The Ethics of Care: Personal, Political, and Global*. New York: Oxford University Press.

Hoagland, S. L., 1990. Some Concerns about Nel Noddings *Caring*. *Hypatia* 5 (1): 109–114.

Jaggar, A., 2000. Ethics Naturalized: Feminism's Contribution to Moral Epistemology. *Methaphilosophy* 31 (5): 452–468.

Johannesen, R. L., 2000. Nel Noddings' uses of Martin Buber's Philosophy of dialoge. *Southern Communication Journal* 65 (1–2): 151–160.

Katz, C. E., 2003. *Levinas, Judaism, and the Feminine*. Indiana University Press.

Keršytė, N., 2005. Intersubjektyvumo samprata Emmanuelio Levino filosofijoje. *Logos* 40: 30–39.

Keršytė, N., 2006. Išprovokuota atsakomybė. *Athena. Filosofijos studijos* 2: 188–201.

Kittay, E. F., 1999. *Love's Labor: Essays on Women, Equality, and Dependency*. New York and London: Routledge.

Koehn, D., 1998. *Rethinking Feminist Ethics: Care, Trust, and Empathy*. New York and London: Routledge.

Lauritzen, P., 1989. A Feminist Ethics and the New Romanticism: Mothering as a Model of Moral Relations. *Hypatia* 4 (2): 29–44.

Levinas, E., 1979. *Totality and Infinity: an Essay on Exteriority*. Vert. A. Lingis. Pittsburgh: Duquesne University Press.

Levinas, E., 1987. *Time and the Other*. Vert. R. A. Cohen. Pittsburgh: Duquesne University Press.

Levinas, E., 1989. Diskursas ir etika. In: *Gėrio kontūrai. Iš XX a. etikos*. Red. B. Kuzmickas, T. Sodeika ir A. Sverdiolas. Vert. A. Sverdiolas. Vilnius: Mintis, p. 98–219.

Levinas, E., 1994. *Etika ir begalybė*. Vert. A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.

Levinas, E., 1999. Kito pėdsakas. Vert. A. Sverdiolas. *Baltos lankos* 11: 43–62.

Levinas, E., 2001. *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*. Vert. A. Judžentytė, N. Keršytė, R. Matuzevičiūtė ir kt. Vilnius: Aidai.

Levinas, E. 2006a. *Otherwise Than Being or Beyond Essence*. Vert. A. Lingis. Kluwer Academic Publishers.

Levinas, E., Ettinger, B., 2006b. Ką pasakytų Euridikė? Emmanuelis Levinas kalbasi su Bracha Lichtenberg Ettinger. Vert. D. Bacevičiūtė. *Athena. Filosofijos studijos* 2: 146–154.

Levinas, E. & Guwy, F., 2007. Veido asimetrija. France'as Guwy kalbina Emmanuelį Leviną Nyderlandų televizijai. Vert. R. Vasinauskaitė. *Baltos lankos* 24: 122–131.

MacIntyre, A., 1984. *After Virtue. A Study in Moral Theory*. University of Notre Dame Press.

Noddings, N., 2002a. *Starting at Home: Caring and Social Policy*. University of California Press.

Noddings, N., 2002b. *Educating Moral People. A Caring Alternative To Character Education*. Teachers College Press.

Noddings, N., 2003. *Caring: a Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. University of California Press.

Noddings, N., 2010. *The Maternal Factor: Two Paths to Morality*. University of California Press.

Perpich, D., 2008. *The Ethics of Emmanuel Levinas*. Stanford University Press.

Ruddick, S., 1995. *Maternal Thinking. Toward Politics of Peace*. Boston: Beacon Press.

Tong, R., 1993. *Feminine and Feminist Ethics*. Wadsworth Publishing.

Tronto, J., 1994. *Moral Boundaries: A Political Argument for Ethic of Care*. London and New York: Routledge.

Slote, M., 2001. *Moral from Motives*. Oxford University Press.

Whitbeck, C., 1984. Maternal Instinct. In: J. Trebilcot (ed.). *Mothering: Essays in Feminist Theory*. NJ: Rowman and Allanheld.

ETHICS OF CARE AND EMMANUEL LEVINAS

Renata Bikauskaitė

S u m m a r y

In the context of the contemporary moral philosophy ethics of care appears to be quite a new discipline that lacks homogeneity and a well-defined moral vocabulary. Ethics of care is highly critical of the traditional ethical theories, though a few representatives, who are looking for well-established philosophical grounds, try to subsume it under the category of theory of virtue ethics. In this paper a different approach emerges which seeks to incorporate the ethics of care within the philosophy of Emmanuel Levinas. By analysing the ideas of Nel Noddings – one of the best known representatives of the ethics of care – and comparing them with the philosophy of Levinas an attempt is made to describe the overlaps between these two ethical discourses and explore the possibilities of their cooperation. This paper claims that Levinas' ethics provides a deeper normative ground for the naturalistic care ethics of Nodings and a wider philosophical context for its controversial notions.

Keywords: Ethics of care, Noddings, Levinas.

Įteikta 2012 05 22